

НОВИЙ ЛІТОПИС



THE NEW CHRONICLE

Ч. 16. Рік V

No. 16. Vol. V

Липень-вересень — 1965 — July-September

WINNIPEG, CANADA

НОВИЙ ЛІТОПИС

КВАРТАЛЬНИК СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ, НАУКИ Й МИСТЕЦТВА

Видає: Видавниче Т-во „Новий Літопис”

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Головний редактор д-р Юрій Мулик-Луцик

Передплата: на рік — \$3.00; окреме число 75 ц.

The NEW CHRONICLE

SOCIAL, SCIENTIFIC and ART QUARTERLY

Published by: The New Chronicle Publishing Society

Edited by EDITORIAL COMMITTEE

Editor-in-chief: Dr. G. Mulyk-Lucyk

Subscription: \$3.00 a year; 75c. single copy.

Address: THE NEW CHRONICLE,

P. O. Box 3525, Sta. "B",

Winnipeg 4, Man.

Ч. 16

Липень-вересень

Рік V

З М І С Т :

	Стор.
Редакційна: МДК КУЛЬТОМ „БРАКУ ЄДНОСТІ” І ПОЛОНОМ КОНФОРМІЗМУ „ЄДНОСТІ”	1
Проф. В. Іванис: ЗА НАУКОВИЙ ПІДХІД ДО ПОСТАТІ С. ПЕТЛЮРИ	10
Дипл. інж. Лев Биковський: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ НА ЗАХОДІ ЗДА	17
Д-р В. Трембіцький: УКРАЇНА Й БОЛГАРІЯ В 1918-1921 РОКАХ	24
Маріян Юрковський: УКРАЇНОЗНАВСТВО В ПОЛЬЩІ	29

Обкладинка М. Битинського

Printed by Trident Press Ltd., 214 Dufferin Ave., Winnipeg 4, Man.



НОВИЙ ЛІТОПИС

Квартальник суспільного життя,
науки й мистецтва

The NEW CHRONICLE

Social, Scientific
and Art Quarterly

Authorized as Second Class Mail by the Post Office Department,
Ottawa, and for Payment of Postage in Cash.

Ч. 16. Рік V

Липень-вересень

No. 16. Vol. V

РЕДАКЦІЙНА

МІЖ КУЛЬТОМ „БРАКУ ЄДНОСТІ” І ПОЛОНОМ КОНФОРМІЗМУ „ЄДНОСТІ”

Українська нація і її провідники вважають, що її внутрішнім нещастям число один є „брак єдності”. Це нещастя — хронічне. Воно починається десь в імлі нашої праісторії, коли, як подає старовинний літопис, наші предки вислали були з Києва до скандинавців-вікінгів посольство з проханням: „Прийдіть, і володійте в нас; бо земля наша велика й багата, але порядку (згоди) в ній немає”.

Хоч, мовляв, варязькі володарі і далися впросити, і прийшли в Україну володіти, то однак єдності, тобто згоди, далі не було, бо удільні (провінційні) князі сварилися й воювали між собою; це були відомі „княжі усобиці”, що найяскравіше описані в творі „Слово о полку Ігореві” з XII століття.

Передісторичний демон незгоди бушував не лише за княжих часів, але й за періоду козаччини; і гетьман Іван Мазепа в розпуці писав у своєму вірші:

„Всі спокою (згоди) щиро прагнуть,
Та не в один уж всі тягнуть,
Той направо, той наліво...”

Сей самий демон браку єдності проявив себе і в ході змагань України за державність у 1918-х роках; це боротьба між республіканцями („уенерівці”), монархістами („гетьманці”) і більшовиками, плюс анархісти; і внут-

рішня боротьба між різними відламими республіканців і монархістів і т. д. Це саме повторилося за 2-ї світової війни, коли розгорілася була боротьба (навіть фізична) між двома відламими розбитої ОУН — „бандерівцями” й „мельниківцями” з одного боку, і їхня спільна ворожість до „петлюрівців” („уенерівців”) і „гетьманців”. До того ж ще відновилася церковна боротьба між православними й греко-католиками.

Якщо б отой „брак єдності” назвати демоном, то той демон ще в прачасах став немов би органічною частиною української мітології (передхристиянських національно-релігійних вірувань); і ця мітологія „браку єдності” живе й до наших часів.

Іноді мається таке враження, що хоч українська нація щиро ненавидить демона роз’єднання, то одночасно вона підсвідомо плекає його культ, як щось нібито кінечне для її етнічного духа. Адже від мрії про єдність, що висловлена в популярній пісні „Де згода в семействі” ідеал єдності вже ввійшов у нас і в релігійно-християнській культ, — бож часом і в церквах співають „Боже, нам єдність подай”.

Часом не можна відсахнутися від такого здогаду, що коли б навіть у нас нарешті й настала ота вимріяна „єдність”, то наші люди продовжували б співати „Де згода в семействі”; „Боже, нам єдність подай”; вони продовжували б твердити, що в нас є „брак єдності”. Коротко кажучи, тут воно так, як у релігії: хоч чорта ненавидять, але культ його зберігають, бо вважають, що він потрібний. У нас ненавидять „брак єдності” і не вважають його за потрібний, однак у підсвідомості нашої спільноти так глибоко закоренилася звичка відчувати „брак єдності” й говорити про неї, що з тією звичкою нашої нації так важко розлучитися, як хронічно хворій людині було б важко розлучитися з думкою про її недугу; адже ж за довгий час недуга стала центральною темою її почувань, думання й говорення, стала *idie fixe*, частиною її „я”. І якщо б раптом людина перестала хворувати, то вона боялася б, що в неї не стане цієї теми, і в ній настане духова

порожнеча, — брак мети життя. Хронічно хвора людина іноді доходить до ненормального стану, і стає масохістом, тобто насолоджується власними болями.

Іноді трудно позбутися враження, що в нас уже, хоч і підсвідомо, немов би насолоджуються мітологією „браку єдності”, і радіють, що вона в нас існує; тобто відчують, що якби в нас „браку єдності” не було, то його треба було б створити, щоб мати свого рідного демона. Адже ж мітологія „браку єдності” становить у нас центральну частину нашої традиційної національно-політичної філософії; звідси й підсвідомий страх, що якби в нас настала „єдність”, то на місці тієї філософії настала б порожнеча. Щоб та наша традиційна філософія стала системою, то її доповнено ідеалом-постулятом „єдності”; цей ідеал-постулат зродився як реакція проти „браку єдності” і став його антитезою. Так ось маємо вже філософську систему мітологічного типу: теза — диявол це „брак єдності; антитеза — ангол це недосяжний ідеал — постулат „єдності”.

Людська слабкість попадати в крайності (а в нас, через нашу вдачу зворушливості, емоційності, нахил до крайностей, до переборщування особливо помітний) призвела ось до чого: з одного боку, „брак згоди” в нашій уяві є значно більшим ніж у дійсності; з другого боку, ідеал єдності у своїй крайності практично є мрією про єдність почувань, думок, світогляду, мети й методів, тобто мрія про духовий конформізм, про добровільний духовий тоталітаризм, тобто дух стадності, — хоч це також діється підсвідомо. І якщо б божественний імператив „Да всі єдино будуть” з релігійної сфери прикласти до сфери національно-суспільної, то його приймали б не інакше як лиш ідеал духової стадності в такій мірі, що від неї стає моторошно, бож це протиприродне заперечення індивідуальності; а таке заперечення також суперечить і істоті християнства.

У давніх греків серед мислителів був „брак єдності” через різницю ідей, через погляди на сутність речей. У нас споконвіку й досі є не лише отак собі єдність думок

щодо істоти речей і взагалі буття, але ця єдність світогляду була і є крайньою, отже це конформізм духа. Наш постійний „брак єдності” відноситься лише до речей несуттєвих, а саме — він спричинений суспільним анархізмом декотрих одиниць в їх змаганні за „провідництво”; він також спричинений різницями в поглядах на методи (способи), якими треба йти народові до спільної мети, щодо якої в нас немає поділу думок. І анархізм декотрих одиниць у їхньому змаганні до провідництва, і та боротьба за методи, які іноді прислонюють собою мету й „уто-тожнюються” (ідентифікуються) з нею — це прояви стихії примітиву. А в нас цей примітив помітний не серед української спільноти, як такої, а лише серед декотрих одиниць, що претендують на „провідників” для самого лиш бажання „провідництва”, а не для добра народу, — хоч вони некваліфіковані бути провідниками. Щождо суперечок на тему методів, якими треба йти до спільної мети в різних справах, то ставлення справи методів вище мети є проявом інтелектуальної невироблености, і ця хиба не є нічим хронічним; вона промине у висліді підвищення інтелектуального рівня нашої провідної верстви.

Це, що дійсно заслуговує на назву „роз’єднання”, відноситься до роз’єднання в самих основах істоти даної нації і до роз’єднання в її спільній психіці та світогляді чи національній філософії. Але в українців, як спільноті, роз’єднання тут немає. Їхня національна психіка, тобто етнічна душа, є суцільною, нероз’єднаною.

Етнічний світогляд (філософія), побудований на етнічній стихії, також монолітно-спільний, і він являє собою основу української етнічної культури. Національно-політичний ідеал-мета, яким є справа збереження й розвитку української нації та створення державности для неї, також є просто ідеально спільним, — тут немає й тіні розбиття.

Отже в національній сфері, — тобто у сфері абсолютно національній щодо її субстанції, без жодної домішки, таких справ, які у своїй субстанції національними не є, а є

універсальними, чи космополітичними, чи інтернаціональними, — в чисто національній сфері в нас ніколи не було й немає роз'єднання; буває брак національної свідомості, бувають випадки свідомої зради, але національна субстанція роз'єднаною не є.

Отже, хто говорить про „брак національної єдності” серед українців, або про загрозу „національного роз'єднання”, той або сам не знає, що він говорить, або свідомо, для певних своїх цілей тривожно чи погрозливо голосить фікцію. Національність — це субстанція; вона може або зникнути, або втратити частину своїх людей, які вимеркли б її, але вона ніколи поділеною бути не може, — так, як не може бути поділена людина.

Молодий селянин у „Синах” Василя Стефаника показує на свою грудь, і каже: „Отут Україна”, і показує на свою рідну землю та каже: „А тут її (України) кров”. Тут, у цьому біологічному самовідчужанні українства є його органічна єдність, — попробуйте, поділіть її!

Природня, біопсихологічна субстанція етнічної єдності всякої нації за давніх часів була інтерпретована мітологічними термінами, і піднесена (сублімована) на релігійний щабель.

У висліді того єдність етнічного світогляду, побудованого на єдності етнічної психіки, стала органічною частиною релігії; отже спільний погляд на світ був священним табу (релігійно-недоторканою реччю); інакше кажучи, гріх було думати й говорити інакше, як говорили предки, і як тепер думає й говорить уся спільнота.

„Так всі люди (наші) кажуть”, або „ніхто так не каже”, або „а що люди скажуть?” — ось наша традиційна фразеологія з мітологічної єдності етнічної психіки й спільного світогляду. Хто цьому протиставився, той грішив, чи, в модерній інтерпретації, був „реbelіянтом”, „анархістом”, „деструктивним типом”, чи й „ворогом народу”, або навіть „зрадником”.

Той етнічно-мітологічний стан дожив і до наших часів, та й плентається далі; і справді, він був одним з джерел самозбереження нашої нації.

Нещастя, однак, у тому, що всі давні народи мали нахил вірити, що на світі існує лише все специфічне, а про загальне в них було або досить імлисте поняття, або вони вважали все загальне за специфічне. Національні риси — це явище специфічне, а риси людські взагалі — це явище загальне (універсальне). Отже, кожен з народів на примітивному шаблі вірив, що люди — це лише його члени, а інші народи — це не люди, а якісь „варвари” (як казали давні греки), або якісь „німці” (що не мають людської мови, — вони „німі”) і т. д. Цей давній світогляд і досі зберігся в українській народній фразеології, як, напр.:

„Чи то пішли люди (тобто, „наші”, українці), чи німці?”

Віривши, що існує лише етнічність, як специфічне, а людське взагалі, як явище загальне, не існує, народи давніх часів усе людське взагалі (загальне) включали до етнічного, людське взагалі підпорядковували етнічному, все людське взагалі утотожнювали із своїм етнічним „я”, і на все людство дивилися виключно етнічними очима; все на світі інтерпретували лише етнічними (національними) термінами.

Цю мітологічну спадщину ми зберегли й досі. Вона є не лише в нас; вона є також у поляків, що виражається в такій польській фразі сатиричної самокритики: „Слонь і квестия польска”. Помиляється той, хто думає, що основною причиною цього є національно-політичний прагматизм чи навіть утилітаризм, тобто підпорядкування всіх інших інтересів добру нації аж до ступення імперативу „нація понад усе”, чи, як казали давні римляни, *Salus rei publicae suprema lex* („добро республіки — найвищий закон”); бо в дійсності підсвідомим джерелом цього є мітологічно-етнічна психологія, що стихійно веде вірити лише в існування етнічного, як специфіки, а заперечує існування людського взагалі, як загальности (універсальности). Національно-політичний прагматизм є тут явищем другісним, пізнішого походження, але воно підсвідомо базується на основі мітологічно-етнічної психо-

логії, яка підносить усе своє етнічне до ступеня універсальності. Це, між іншим, можна ілюструвати таким народнім жартом:

Росіянин. — „Хахол, ето что такое?”

Українець. — „Це, кацапе, е сокира”.

Росіянин. — „Нет, ето топор. Везде так гаварят!”

Отже той російський селянин щиро вірив, що в усьому світі сокиру називають „топором”, бож так називають його в Росії.

Традиційно — священна єдність етнічної психології і єдність побудованої на ній спільної етнічної філософії, тобто погляду на світ, призвела до того, що в нас колись уважалося просто релігійним гріхом, коли хтонебудь осмілювався мати в якихсь істотних справах свій погляд, інший ніж погляд його спільноти. Тому що та мітологія володіє нами й досі, то в нас з підозренням, а то й ворожістю відносяться до таких творчих одиниць, які у важливих справах висловлюють цілком нові, досі не бувалі думки, — „бож ніхто ще так не сказав”, або: „хіба ж він мудріший за всіх людей?” А вершком цього — „голос народу — це голос Бога”, як казали давні римляни.

Це добре, що в нас є така біопсихічно-сильна національна єдність. Але трагедія є в тому, що ми зле інтерпретуємо її і зле послуговуємося тією єдністю, коли вона призвела до того, що в нас не змогли і далі не можуть виявляти себе творчо геніяльні одиниці. Бо коли в нас на світ і на людство в ньому дивилися й далі дивляться виключно через національну призму, і тут є устійнений загальний світогляд, то кожен, хто осмілювався б висловити свої власні, інші думки про світ, а вони суперечили б філософії всієї спільноти, того називають „ворогом народу”, сказати б терміном драматурга Ібзена. Глибоко пережили в нас цю трагедію Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка. З великими душевними болями вони пробивалися наверх крізь панцир сакраментального духового конформізму нашої спільноти.

І так, нашою найбільшою трагедією є не „брак єдності”, а завелика „єдність”, тобто „єдність” перебор-

цена і зле зрозуміла; вона стала причиною того, що в нас немає ані одного великого, світової міри філософа, композитора, християнина і т. д. У нас є спадщина високої давньої мітологічної збірної (колективної) культури, але рівень нашої культури й науки як продукту геніальних одиниць в різних ділянках життя, не може претендувати на високий.

Наша спільнота й далі поступає так, щоб „штахнути” головку кожної творчої, тобто оригінально-продуктивної в царині духа одиниці під спільну „урівніловку”, як кажуть росіяни; а щоб якось оправдати цей традиційно-стихийний нахил, то тут, на жаль, послугуються національно-політичною софістикою, — мовляв, цього вимагає „добро національної справи” — щоб був спільний фронт: у всіх однакове відчуття, однакове думання, однакове говорення, однакове діяння. Але, з точки зору філософії, мистецтва й науки, національний інтерес тут програвав і програє — з необчисливо трагічними наслідками для української нації як в її нутрі, так і в її супоставленні з іншими старими націями на міжнародній арені.

Наші заяви в демократичних державах, що „ми не погоджуємося з вами, але ми готові вмерти за ваше право на свободу висловити свої думки” і наші заяви на користь „єдності в різnorodності” і „різnorodності в єдності”, є справді щирі, але лише в відношенні нашої етнічної спільноти, як моноліту, до інших етнічних спільнот у цій самій державі. А у межах нашого внутрішнього етнічного життя ці принципи не існують не лише практично, але й навіть теоретично.

На сторожі тієї кошари духового конформізму поставили штучно створене олудало в кошмарній масці страху — клича про „брак національної єдності”, щоб ним лякати всі творчі душі і оправдувати ним „присаджування” їх вдолину як „ребіліянтів”.

Наше традиційне етнічно-мітологічне поняття про „національну єдність” — з її недобачуванням всього людського взагалі (тобто, загального) — призвело

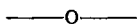
нас до світоглядowego хаосу при пізнішій зустрічі з широким світом і з його людством. Тут виявилось, що ми не зуміли знати тієї природної, абсолютної межі на якій кінчається все етнічне (специфічне), а починається людське взагалі (загальне).

Це свідомо чи дехто несвідомо використали деякі одиниці, що хотіли здобути вплив на українську націю для своїх позанаціональних, не національних, цілей, якими може бути їхнє служення якимсь міжнародним організаціям, чи універсальним ідеям, як: філософські світові рухи, церковно-релігійні, мистецькі, політичні і т. д. Напр., група одиниць приходить до нашого народу й зловіще чи погрозливо заявляє: „Ми є марксистки або ніцшеанці, або екзистенціалісти, або магометани і т. д.); якщо весь народ наш не з'єднається з нами, тобто не прийме нашого світогляду, чи віри, то в нас не буде національної єдності!” Отже вони свідомо чи несвідомо свої універсальні, чи інтернаціональні ідеали, що є загальними, свідомо чи несвідомо змішують з національною справою, що є специфічною, і таким чином виграють на тому, що загал не знає того, що між специфічною та загальною субстанціями немає нічого спільного, і що вони одна від одної сутньо незалежні, і що загал не знає в чому полягає різниця суті специфічного та загального.

Отже такі одиниці творять таким чином модерне опудало, яким є фіктивний клич про „брак національної єдності”.

У тих народів, де інтелектуальний рівень, головню ж у проводу, є високий, такі лжепророки не мали б ґрунту для ширення паніки про уроене „національне роз'єднання”. Серед тих народів, що з одного боку є національними монолітами, а з другого боку в них є різні філософії, різні релігії, різні мистецькі рухи, що належить до лю д с ь к о ї с ф е р и в з а г а л і (загальної) — цього всього не змішують зо сферою національною (специфічною), — одне й друге ставлять в цілком окремих площинах, постійно незалежних одна від одної. Приклади: Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія і т. д.

У нас настала пора, коли нарешті таки треба справу кличів про „національну єдність” і „національне роз’єднання” поставити на базу наукової аналізи, щоб на загальній ігноранції в цій справі ніхто не міг спекулювати; бо та спекуляція не є корисною ні для справ національних, ні загальнолюдських.



В. Іванис

За науковий підхід до постаті С. Петлюри

(Завваги до статті інж. С. Зеркаля п. з. „До „Симон Петлюра як громадянин, політик і державний муж”)

На мою статтю п. з. „Симон Петлюра як громадянин, політик і державний муж” („Новий Літопис” ч. 12) інж. С. Зеркаль зареагував своєю статтею п. з. „До „Симон Петлюра як громадянин, політик і державний муж” („Новий Літопис” ч. 15), оформлену в короткі, цікаві „тези” (твердження В. Іваниса) й „антитези” (твердження інж. С. Зеркаля).

Свій підхід до постаті С. Петлюри я ширше подав у своїй праці — книжці „Симон Петлюра — президент України”. Там я подав, як на тутешні умовини наукової праці, чимало джерел щодо згаданої теми. Безперечно, ця моя книжка не претендує на „останнє слово” в справі постаті Симона Петлюри. Джерела, які я подав, залишаються на відповідальності авторів.

Різні автори мають особисте право мати різні погляди на особу й діяльність Симона Петлюри. Але погляди — будь це симпатії, будь антипатії, а навіть ресентимент — це справа психології суб’єктивізму, отже це одна справа; але аргументація, навіть та з допомогою джерел — це ділянка логічного характеру, отже це друга справа.

Науковий підхід до постаті С. Петлюри вимагає логічного становища до нього. Безумовно, тут конечно треба основуватися на джерелах. А при тому науковість не дозволяє приймати джерела — свідчення різних авторів

— безкритично. Я вже вище сказав, що не за всі свідчення авторів, яких я цитую можу ручатися. За декотрі можу, за декотрі — ні; отже я їх подаю на їхню відповідальність, а читач має вільну руку сам провірювати ці джерела.

Одні з авторів, і то сучасників та навіть бувших співробітників С. Петлюри, в одній і цій самій справі щодо С. Петлюри часто не погоджуються одні з одними. Коли ці взаємосуперечні їхні свідчення подавати за джерела, то таким чином на основі тих „джерел” можна в одній і цій самій справі про С. Петлюру нібито дати докази і „за”, і „проти”. Отже виходить, з котримись джерелами є щось негаразд. А з котрими саме? І ось це питання вимагає відповіді вже не в справі С. Петлюри, а в справі достовірності чи недостовірності джерел, тобто, треба було б найперше почати дискусію у справі джерел.

Ця дискусія мусіла б бути широка, з подробицями, — щоб перевірити, чи автори тих чи тих джерел подають правду чи може неправду про С. Петлюру.

Інж. С. Зеркаль поставив свої „антитези” проти моїх „тез” (хоч я їх „тезами” не назвав) на основі свідчення тих авторів, які він цитує і з якими він симпатизує. Натомість він не цитує тих джерел, які свідчать про С. Петлюру зовсім протилежне. Науковість вимагає, щоб читачеві подати свідчення про С. Петлюру не лише його противників чи лише його симпатиків, але цитувати свідчення і одних, і других, та ще й третіх — неутральних свідків.

По цій лінії — виключно науковій, яку я тут маю на увазі, я нижче подаю, лише як ілюстративні приклади і як причинки до джерел.

І так, напр., інж. С. Зеркаль у своїх „антитезах” твердить, що академік проф. Ф. Є. Корш був „великим українським патріотом з походження” і інж. Зеркаль у цій справі не подає жодних свідчень — джерел.

Щодо мене, то я подаю джерело (Проф. О. Лотоцький, „Сторінки минулого”, ч. II. Варшава 1933, ст. 326, 337. І також промова С. Петлюри над гробом Ф. Є. Порша, —

див. О. Лотоцький, цит. праця, стор. 347-348), яке свідчить, що академік Ф. Є. Порш був великоросом.

Хто говорить правду про національне походження й патріотизм Корша — чи інж. С. Зеркаль, чи С. Петлюра й О. Лотоцький? Це вже окрема спірна тема, і то евентуально обширна тема. І лише, на жаль, немає ні часу, ні інших технічних можливостей зайнятися цією „подробницею”, що в дослідженні напевно зрослася б до розмірів більшої студії. А чи інж. Зеркаль готов писати більшу працю на цю тему, щоб цю проблему роз’яснити? Поставити „антитезу” шляхом короткого „ні” — це не вистачає, не задовольняє, не роз’яснює.

Характеристика С. Петлюри, що її висловив акад. Ф. Є. Порш, є довшою, ніж те, що з неї навів інж. Зеркаль; вдова по акад. Поршеві переказала цю характеристику проф. М. А. Славінському й О. Саліковському. Повністю вона надрукована проф. Славінським: „Симон Петлюра. „Збірник пам’яті Симона Петлюри”. Прага 1930, стор. 12. Після цього цей вислів наводився не один раз доповідачами на академіях на пошану С. Петлюри, і ніяких заперечень ніхто не робив, хоч тоді багато жило людей тієї генерації, приятелів і недругів С. Петлюри. Аж через 35 років інж. С. Зеркаль написав „Сумніваємося в правдивості таких тверджень”... „Сумніваємося”... — на якій підставі?

„Маніфест-деклярацію від журналу „Українська Жизнь” С. Петлюра мотивував так: „...широкі кола громадянства й народних мас на Україні, принаймні тепер, в перші дні, піддалися захопленню і дивляться на війну так, як на необхідну оборону від ворога, що нападає на нашу хату”... Ми, пише проф. Д. Дорошенко, ухвалили прочитаний ним (Петлюрою) текст і він скоро потому появився, замість чергової книжки „Української Жизни”, яка вийшла пізніше. Отже цю деклярацію схвалив і проф. Д. Дорошенко, що сам приїхав з Петербургу і, очевидно, ліпше знав настрої українських членів Державної Думи, як також те, чи є то „вислів з української спільноти”.

(Дмитро Дорошенко, „Мої спомини про недавнє минуле” (1914-1918), ч. I і II. Львів, 1923, стор. 12, 13, 14).

С. Петлюра в довгому листі до д-ра О. Назарука, що перебував у Штокгольмі в грудні 1914 р., як представник Союзу Визволення України і кликав приїжджати до себе Петлюру, зазначив таке: „...виступ Є. Лівіцького в „Берлінер Тагеблят” є свідоцтвом власне такого нещасливого орієнтування в справі, яке, до речі сказати, викликало велике незадоволення в рос. Укр. Як не тяжко жити нам серед відомих Вам обставин, але попасти в лабеті Германії — дякую красно... хочу лише сконстатувати, з погляду рос. українців, — банкрутство галицької політики і ту шкоду, яку вона заподіяла в своїх наслідках і нам. З часів війни закрито „Раду”, інших часописів замість неї не дозволено; заарештовано проф. М. Грушевського, під закидом зради на користь Австрії (надіємось, що це непорозуміння виясниться); зібрання, організовані для інформації про Галичину, не дозволені... Отся не-підготованість, і, є, як Ви згодитесь, тим моментом, якого не взято на увагу відповідальними політиками Галичини, не кажучи вже про невірне, з історичного боку, розуміння ідеалів народу. 4 мільйони, хоч би й свідомого народу, не можуть накидувати свою волю, своє розуміння подій, інтересів національних більш чисельно широким масам. Не знати, чим кончиться війна; очевидно, що і Австрію і Германію буде пошарпано”... Такі були думки С. Петлюри в 1914 році. (Симон Петлюра, — статті, листи, документи. Нью Йорк. 1956, стор. 188-189).

У цьому „прогнозі” С. Петлюра висловлює надію не тільки на перемогу Росії, але й Антанти. І проф. О. Шульгин має слушність, коли говорить, що в отій декларації визначилася політична орієнтація не лише на Росію, а й на Антанту, і в цьому був особливий сенс. „Коли настала революція і в травні 1917 року Петлюра приїхав до Києва, щоб почати свою бурхливу політичну кар’єру, то виявилось, що його міжнародні симпатії мало різнилися від 1914 року”, додав проф. О. Шульгин. (О. Шульгин, „Симон Петлюра та українська закордонна політика”. Збірн.

пам. Сим. Петлюри. Прага 1930, стор. 172). А проф. М. Славінський з приводу декларації написав: „У тому маніфесті Україні вказано місце в складі західно-європейських народів, по боці держав, що представляли собою столітні традиції європейського політичного демократизму”. (М. Славінський, „Симон Петлюра”. Збір. пам. Сим. Петл. Прага 1930, стор. 11).

Слід також брати до уваги, що С. Петлюра, проф. Д. Дорошенко й інші рішали про видання декларації як незалежні люди, люди вільних професій, а представники Союзу Визволення України — це були своєрідні державні урядовці Австрії й Німеччини. Ці, останні, були залежні від державного апарату. Через це покликатися на думки членів тодішнього СВУ не є цілком слушно (повної об'єктивності вони не могли мати). Цим, мабуть, треба пояснити ту обставину, що по вибуху революції на визначних постах української держави не з'явився жодний представник СВУ.

Найголовніше є те, що передбачення С. Петлюри в отій декларації підтвердилися пізнішими подіями. Його ж визначення місця Галичини в проблемах України є актуальним і сьогодні в державному й релігійному аспектах. Як би там не готувалися представники західних українських земель політично й релігійно опанувати всю Україну, то все таки при реалізації це не здійсниться, — як то написав С. Петлюра.

Факт відходу С. Петлюри від секретарства військових справ через небажання вводити руйнуючі армію директиви є незаперечним, як воно технічно це переводилося — це не є важливим.

Учасники визвольних змагань дуже добре знають, що в ті часи пара сотень вояків часто називалася не тільки корпусом, а навіть армією, отже формально підходити до цього аж ніяк не можна. Однак формувати армію особисто, вести її в бій за арсенал — то з усієї тодішньої верхівки Української Держави за це діло взявся тільки С. Петлюра, а всі інші під охороною Січ. стрільців Є. Ко-

новальця поїхали в затишний Житомир, або переховалися деінде.

Щождо арешту С. Петлюри і повстання проти гетьмана — то тут інж. С. Зеркаль користується написаним Б. Винниченком „Відродженням нації” в 1920 році, твором особливо суб’єктивно-тенденційним, бо Винниченко вже тоді мостив собі стежку до совітів... А ось об’єктивне свідчення Є. Х. Чикаленка: „...Винниченко провадив владу „романтично” — коли він відчув насуваючу катастрофу боротьби, то не на засіданні Центральної Ради, чи міністрів, а приватно цидулькою передав головування своєму заступникові, міністрові юстиції Ткаченкові, а сам виїхав з Києва. Це використала есерівська більшість Центральної Ради: вона відкинула вироблений земельний закон, складений соціал-демократами і внесений міністром земельних справ Б. Мартосом... створила есерівський уряд з прем’єром нікому невідомим Голубовичем, пізніше придбавшому ганебну славу” (Є. Чикаленко, „Уривок з моїх споминів за 1917 рік”. Прага 1932 р. стор. 32, 33). Із споминів же М. Шаповала. „Гетьманщина і Директорія”, на яких базується інж. С. Зеркаль, виходить: „...Шаповал і Винниченко закликали Петлюру до Директорії... Головним Отаманом Війська уже був призначений генерал Осецький, Петлюрі ми ніякої ролі у війську не призначили... Але як Петлюра став іменно головним отаманом — я (Шаповал) цього й досі не знаю... Петлюра не приймав участі в організації повстання, а був закликаний на готове діло”.

Як же це воно так виходить в інж. Зеркаля? Провідник М. Шаповал не знає, як С. Петлюра став Головним Отаманом, і не вагається в цьому признатися? Вже саме в ті часи ім’я Петлюри лунало по всій країні; ним захоплювалися навіть вороги. Наприклад: тодішній росіянин Станкевич написав таке: „Петлюра ввійшов (у Київ) врочисто. Дивно було дивитися на його карні відділи, що йшли струнками колонами по вулицях міста. Все це були селяни, що повстали на заклик свого народного героя. В сірих шинелях, мовчки, приспівено, але спокійно йшов

відділ за відділом. І мені здавалося, дивлячись на них, що війна ще не вмерла, але навпаки, на багацько років ввійшла в звичку цього народу” (В. Б. Станкевич, Воспоминания 1914-1919. Берлін 1921, стор. 328-330).

Щодо орієнтації тільки на самих себе — то тут у всіх провідників Центральної Ради заперечує факт Берестейської умови і закликання німців на Україні самою Центральною Радою, якою керував проф. М. Грушевський, а членами були і Винниченко, і Шаповал, і Чехівський, і Петлюра і т. д. А проф. О. Шульгин у своїх спогадах відмічає ще таке: „...у таємних нарадах у кабінеті голови Центральної Ради М. С. Грушевського С. Петлюра одверто виступав за переговори з Антантою, а не з центральними державами”.

Про виїзд за кордон визначних провідників інж. С. Зеркаль вважав доцільним дуже багато присвятити місця за есерівськими джерелами вияснень, але він підтвердив виїзд проф. М. Грушевського, 11. II. 1919 р., Винниченка 26. XII. 1918 р., М. Шаповала, а сам С. Петлюра, вийшовши з партії, провадив боротьбу. Які б обставини не були, а патріоти могли тимчасово відійти від уряду, але не покидати Україну в розгарі боротьби.

Про договір з Польщею так багато написано за й проти. Инж. Зеркаль висловився проти. Але чи на цій підставі він може об’єктивно оцінювати Петлюру?

Ідея „Прометей” була корисна за життя С. Петлюри і вона тепер втілена в АБН, а як вона здійснюється — це вже залежить від її виконавців.

Про вбивство Симона Петлюри, кваліфікації убивника і судові пересправи найоб’єктивніше подав проф. А. Яковлів, що є правником, і він мав можливість простудіювати все це, під час самого процесу й пізніше. (Яковлів, „Паризька трагедія”. Збірник пам’яти Симона Петлюри. Прага. 1930, ст. 237, 238; „Тризуб”, ч. 16-17 від 14. IV. 1929 р.) Через це його (професора) думку є підстави вважати за найбільш правдиву. Як довго немає переконливіших доказів „Документи судової помилки”, що з’явилися аж через 29 років після суду (в 1958 році) можуть бути й пристосовані в інтересах тих чи інших осіб.

Л. Биковський

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ НА ЗАХОДІ ЗДА

(Докінчення)

Гейвард. Американське Історичне Товариство в м. Гейвард, біля Сан Франціско, в околиці якого знаходиться колишній хутір „Україна” о. А. А. Гончаренка і деякі члени якого особисто знали Гончаренка, заходилося вшанувати століття прибуття Гончаренка на захід ЗДА (1865—1965) поставленням йому пам’ятника. Одночасно Товариство має намір перенести останки подружжя Гончаренків з хутора на громадський цвинтар “Lone Tree Cementary” та відповідно упорядкувати їхню могилу. На думку Товариства, вона в той спосіб стане доступною для всіх відвідувачів. У цій справі 26 червня 1964 р. мала відбутися нарада представників Товариства з каліфорнійськими стейтовими владами. Одночасно проф. д-р А. Г. Мазур, який викладає російську історію на університеті в Стендфорді, Каліф., також зацікавився цією справою^{42в)}.

Цей проект розходиться з іншим задумом деяких українських громадських кол, скупчених у „Комитеті ім. о. А. А. Гончаренка” з Ф. Луцевим на чолі. Комітет той добивається від каліфорнійських стейтових влад викупу з приватних рук колишнього гончаренківського хутора „Україна” і оголошення його „Українським Національним Парком”, з залишенням могил на місці, упорядкуванням їх і поставленням о. А. А. Гончаренкові в тому парку пам’ятника^{42г)}. Виразником цієї течії є видана В. і Ф. Луцевими і пропагандивного характеру книжка — “Anaprius Honcharenko and the Alaska Herald”, Торонто 1963, 8°. 120 ст., ілюстр., в серії “Slavia Library”.

^{42в)} Лист мейора м. Гейвард до Ф. Луцева з 10 червня 1964.

^{42г)} З листування з Ф. Луцевим. Див. також його статтю: „Могила о. А. Гончаренка знову zagrożена”. „Свобода”, ч. 124, 1964.

Наслідком цих розбіжностей серед громадянства наста-ла дезорієнтація^{42д)}). Котрий з цих шляхетних намірів є більш реальним і буде здійснений, покищо невідомо.

Монтреї. Проф. В. Чапленко, член-кореспондент УВАН, автор щойно виданого тому „Драматичних творів”, Нью-Йорк 1964, 8^о, 307 стор., опублікував критику на деякі, на його думку, „псевдоетимологічні” твори: проф. д-ра Я. Рудницького — Український Етимологічний Словник, Вінніпег, і П. Крата Українські Стародавності, Торонто, 1958, та його ж раніш видану „Граматику Української Мови”, і Д. Гуменної „Родинний альбом, що закінчується друком в місячнику „Нові Дні”, Торонто^{42е)}).

Лос Анджелос. Проф. В. Гаєвський, член-кореспондент УВАН, проектує з'організувати, при участі Денверської Групи УВАН, наукову конференцію в Лос Анджелосі, присвячену Лесі Українці. Реченець конференції ще не встановлений^{42є)}).

Пало Алто. Проф. д-р В. П. Тимошенко, дійсний член УВАН і голова Денверської Групи УВАН, повідомив секретаріат Групи про невтішний стан свого здоров'я^{42ж)}).

„Старший брат професора — проф. д-р Ст. Тимошенко також хворий. Він в Швейцарії зломив собі кістку бедра. Мав складну операцію — вставляли йому в бедро металеву пластинку і тепер він лежить в Швейцарії в лікарні. До нього поїхала з Німеччини донька, доглядати хворого батька*).

Инж.-архітект Олесь Сергієвич Тимошенко, який вже від двох літ живе в Пало Алто і працює за фахом, мав сер-

^{42д)} На підставі листа *Теклі Данис*, Сан Франціско з дня 13 липня 1964.

^{42е)} Див. його статтю „Децо про етимологізацію”, „Визвольний Шлях”, ч. V, 1964, стор. 517—529. Про загрозове для української науки явище поширення дилетантських творів у роді *П. Крата* „Українські Стародавності” ще раніш звертав увагу проф. д-р М. Міллер, дійсний член УВАН в листуванні з автором цих рядків (Л. Б.).

^{42є)} З листування з проф. В. Гаєвським.

^{42ж)} На підставі листа проф. д-ра В. Тимошенка, Пало Алто, Каліф., до Л. Биковського з 30 червня 1964.

*) Згідно останнім відомостям проф. д-ра Ст. Тимошенка вже перевезли до Німеччини.

дечний атак. Лежав два тижні в шпиталі. Тепер йому краще і він вдома...^{42з}).

Салт Лейк Сіті. Проф. В. Гвоздецький, член-кореспондент УВАН, з дружиною, після тяжкого автомобільного випадку, вже видужали. Дня 27 червня 1964, в день відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в Вашингтоні, були влаштовані в гостинному домі К. і В. Готців сходина української колонії в Салт Лейк Сіті, Юта, т. зв. „Овпен Гавз”. Програма складалася з інформаційних доповідей про Т. Шевченка і пікніку в садку Готців.

Проф. Ф. Украдига, член кореспондент УВАН, підготовляє для друку черговий розділ своєї науково-дослідчої праці про „Діяльність нирок в організмі людини і тварин”. З 25 розділів його 12-літньої праці досі видруковано тільки 4, знаходяться в друку — 3, а решта чекає на свою чергу і можливості.

Денвер. Інж. Л. Биковський, член-кореспондент УВАН, викінчує другу розвідку з серії про „Українців в Колорадо”. На цей раз це має бути „Історія українців у Денвері”. Цей історичний нарис за останніх 100 літ має бути присвячений першому українському поселенцеві в Денвері — Іванові Макогонові. Одночасно знаходиться в друку розвідка Л. Биковського про „Василя Кузева, його життя й діяльність (1887—1958)”, розм. біля 5 аркушів друку, 8⁰, ілюстр. Видає УЄО, в літературному і мовному оформленні інж. К. Туркала, члена-співробітника УВАН.

Проф. д-р Б. Винар, член-кореспондент УВАН, віддав до друку початок своєї розвідки про „Українські економічні досліди на чужині”, редагує двотомову „Бібліографію творів про Колорадо”, збірну працю в англ. мові, що її видає Денверський Університет і бере участь в підготовці другого тому англomовної „Енци. Українознавства”.

Інж. Ю. Сластіон, член-співробітник УВАН, підготував дві розвідки: 1. „Україна та місця заслання Т. Шевченка

^{42з}) На підставі листа добродійки О. Каницької, Редвуд Сіті, Каліф., до Л. Биковського з дня 8 липня 1964.

в його пейзажах” і 2. „Богданова церква в Суботіві”, історично-мистецька студія. Після узгіднення текстів з централею УВАН доповідатиме їх на чергових зборах Денверської Групи УВАН.

Новоприбулий з Монреалю, Канада, до Денверу — Юрій Мошинський підготовляє для друку свою другу книжку про „Подорож по Японії”, з ілюстраціями. Перша його книжка п. з. „У світі мистецьких чарів”, про подорож по Англії, Шотляндії та Франції, вийшла у Монреалі-Шікаго 1963 року, 8^о, 323 ст., ілюстр.

Книжка пані Марії Галун-Бльох, учасниці Денверської Групи УВАН, п. з. „Aunt America”, — Нью-Йорк 1963, була відзначена Американським Товариством Бібліотекарів в числі найкращих американських дитячих книжок за 1963 рік⁴²ⁱ).

Боулдер. Проф. д-р Л. Винар, член-кореспондент УВАН, бібліотекар колорадської стейтової університетської бібліотеки, видає окремою книжкою свою розвідку про „Князя Вишневецького”, що закінчилася друком в місячнику „Сучасність”, Мюнхен, ч. 12, за грудень 1963. Опрацьовує тему про „Максима Перебийноса” та зачав працю над історією українських козаків. Впродовж літа 1964 року викладав як професор-гість в Бібліотекарській Школі при Денверському університеті^{42и}).

М. Палій, також співробітник згаданої бібліотеки стейтового університету в Боулдері, пише докторську дисертацію на тему „Нестор Махно, його життя та діяльність”.

Євген Петрівський, бібліотекар вищезгаданої бібліотеки, який завідує комплектуванням її книгозбору, продовжує дбати про поповнення українського відділу. У тій цілі останньо бібліотека придбала, наприклад, фотографічний комплет часопису „Киевская Старина” (1882—1906), що поруч з того роду джерельними матеріалами становить вже поважний осередок для українознавчих студій на заході ЗДА.

⁴²ⁱ) Див. „Notable Children's Books of 1963” (летючка) Reprinted from the „ALA Bulletin”, April 1964, p. 1st.

^{42и}) Див. „Укр. Історик”, чч. 2—3, 1964, стор. 56-га.

Політика на майбутнє. Врешті, слід би було дещо сказати про бажану політику, або норми поступовання, на майбутнє в щойно зреферованій царині. Відповідні побажання можна б поділити на такі групи: 1. Персональну, 2. Організаційну, 3. Джерельну, 4. Тематову і 5. Видавничу.

У персональному відношенні: а) слід далі виявляти незнаних нам досі українських науковців-дослідників з російських, українських і американських наукових кол на заході ЗДА. Запрошувати їх до співпраці в українських наукових організаціях в любых їм ділянках, вміру змоги допомагати їм у цьому та заохочувати їх розробляти ще непочаті царини й теми⁴³).

б) Сприяти переїздові українських науковців на Захід. Нам відомо, що дехто з-поміж них на сході ЗДА, де бачимо надмірне їх скупчення, мали або мають намір переїхати на Захід. Але старший вік, острах, низка різних перешкод, переважно „уявних”, не дозволяють їм виконати цей рішучий крок...

Отже слід допомагати їм зорієнтуватися в можливостях, у знайденні праці, джерелах для студій, в справі підсоння, мешкань, і т. п. Переїхавши на Захід, вони мали б, правдоподібно, кращі можливості для особистого добробуту і для наукової праці, ніж іноді на сході ЗДА. Одним із способів у цьому напрямі є листування з заінтересованими, поміч у їхніх орієнтаційних подорожах по Заходу ЗДА і т. д. Більше скупчення українських науковців на заході ЗДА допоможе нам у наступній точці⁴⁴).

В організаційному відношенні слід зміцнювати вже існуючі на заході ЗДА українські наукові орга-

⁴³) Наприклад, останньо бере участь в укр. наук. праці на заході ЗДА добродійка Марія Галун-Бльох, американська дитяча письменниця укр. походження, яка має у своєму дорібку вже 13 окремих книжок в тому числі й з укр. мотивами, не рахуючи статей по часописах. Див.: 1) „Марія Галун-Блак: Для дитячої душі. „Наше Життя”, Філадельфія, Па., за червень, ч. 6, 1963, стор. 9-та зо світліною. 2) там же — Л. Б.: Марія Галун-Бльох (в англ. мові), за березень, ч. 3, 1964, зо світліною; 3) Див. „З діяльності Дев. Групи УВАН”, „Новий Літопис”, Вінніпег, ч. 11, квітень-червень 1964, стор. 76—78.

⁴⁴) Відомості з розмов і листування.

нізації та установи, наприклад: Денверську Групу УВАН, Патронат НТШ у Денвері, Укр.-Амер. Фундацію в Онтаріо, Каліф., Укр. Бібліологічний Інститут, започатковані по публічних і університетських книгозбірнях „українські відділи” тощо. Далі, слід причинитися до заснування й оформлення запроєктованих установ, як, напр.: Філії Українського Національного Музею в Лос Анджелосі, Каліф., Українського Музею П. Олексієнка в Денвері, Колорадо, довести до щасливого завершення організацію Груп УВАН в Лос Анджелосі і Сіятлі. Слід подбати також про заснування спеціальної для заходу ЗДА установи — Українського Науково-Дослідчого Інституту ім. о. А. А. Гончаренка, в якому могли би бути зосереджені студії над українством на заході ЗДА, а також у просторі Великого Тихого Океану з Зеленою Україною включно. Завершенням цієї науково-організаційної діяльності було б скликання періодичних з’їздів українських західньо-американських наукових діячів.

У джерельному, або збірковому відношенні, слід й далі виявляти всі існуючі на заході ЗДА джерела, придатні для українознавчих студій. До них, як було вже вище зазначено, відносимо: місцевості, будинки, могили, події, населення, збірки зорганізовані по музеях, архівах, церквах, урядах, установах, книгозбірнях, галеріях тощо, і незорганізовані (тобто приватні), далі — перекази, легенди, рукописи, предмети церковні й мистецькі, тощо. Одночасно слід сприяти заснуванню, вміру змоги, упорядкованих того роду українських установ: книгозбірень, музеїв і т. п.

У тематичному відношенні. Наявність відповідних кадрів українських науковців, відповідних українських наукових і науково-допоміжних організацій та установ і зорганізованих, або виявлених, збірок всесторонньої „україніки” на заході ЗДА, дасть можливість розробляти українську тематику на заході ЗДА і в просторі Пацифіку. У першу чергу належить вивести її з напів-легендарного стану, в якому вона переважно перебуває, до більш правдивого, опертого на критично перевірені джерелах.

Слід згадати, наприклад, як зразок, тут останньо пропагандово-незадовільну діяльність В. і Ф. Луцевих⁴⁵⁾ і спроби наукової інтерпретації матеріалів Івана Світа⁴⁶⁾. Далі розробляти існуючу і накреслити нову тематику — як з часів довоєнних, так і зв'язаної з прибуттям нової української еміграції на заході ЗДА. Слід побажати, щоб українська тематика західноамериканського змісту й характеру розроблялася не тільки аматорами-дилетантами у вигляді поверхових статей і оглядів, розкиданих по всіх усюдах, як то діється переважно дотепер, а і науковцями в більш поважно опрацьованих причинках і творах, публікованих у виданнях українських установ як на заході, так і на сході ЗДА (наприклад, у відповідних комісіях УВАН у Нью Йорку) та в виданнях майбутнього „Українського Науково-Дослідного Інституту ім. о. А. А. Гончаренка” передусім.

У видавничому відношенні. З попередньо сказаного впливає потреба зорганізованої української видавничої акції на заході ЗДА. Дотеперішні спроби в цьому напрямі були або незадовільними, або обривались, або щойно починаються... Говорити про видавання якогось періодика громадсько-політичного характеру для цілого заходу ЗДА видається нам ще справою передчасною і незрілою. Натомість видавання поокремих творів і може неперіодичних „Записок” українськими науковими організаціями, хоч би циклостилево, є вельми на часі, і може допомогти розвоєві української науки на заході ЗДА. У цьому відношенні Схід і Захід повинні б співпрацювати. Але цілком поклатися на те, що цю працю виконують існуючі вже українські наукові установи на сході ЗДА, може було б недоцільно, бо вони переобтяжені загальною своєю місцевою українською тематикою, а до того також і фінансово обмежені.

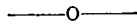
Закінчення. Кінчаючи цю побіжну, принагідну, інформацію про деякі справи української науки на заході

⁴⁵⁾ Див. публікацію: *Wasył Luciw — Theodore Luciw* — “Ahapius Honcharenko and the Alaska Herald”. Toronto 1963, 80, 120 ps. “Slavia Library”.

⁴⁶⁾ Див. рецензію Ів. Світа на вищезгадану працю В. і Ф. Луцевих: „Дві праці про Гончаренка”, „Укр. Історик”, чч. 2—3, 1964, стор. 52—54.

ЗДА, хотів би звернути Вашу ласкову увагу на те, що в доповіді увесь час вживається окреслень: колись, десь, біля, здається, правдоподібно, майже, переважно, здебільшого й т. п. нестислих підходів до заторкнутих питань.

Це свідчить про недостатнє й нерівномірне ще опрацювання теми — з одної сторони. Цей нарис є, здається, першою спробою наближення до теми. З другої — це свідчить про пливкий стан українства, його неясний „клімат”, в якому воно перебувало впродовж століть і знаходиться, з різних причин, подекуди і по цей день на заході ЗДА. Від вичуття, зрозуміння, вміння й дбайливости українських науковців залежить тепер, щоб ці „імпондерабілія” були виявлені і набрали конкретних форм. Отже від їхньої не тільки дослідчої, але й творчої праці... У той спосіб ці здобутки ввійдуть в загальну скарбницю українського наукового надбання на користь українського народу й всього людства.



В. Трембіцький

УКРАЇНА Й БОЛГАРІЯ В 1918–1921 РОКАХ

(Продовження)

Берестейським мировим договором 1918 р. Болгарія втретє та вже остаточне не лише визнала самостійність України, але й „замирилася” з нею, хоч Україна в ніякому воєнному стані із Болгарією фактично не була.

У цілості берестейських переговорів між 6 січня й 9 лютого 1918 р. роля болгарської делегації в відношенні до України була більш статистичною, тобто вона лиш підтверджувала все те, чого вимагали чи на що погоджувалися німецька й австрійська делегації, які в берестейських переговорах з Україною відігравали головну роль, мавши вирішити в відношенні до України цілу низку проблем як територіяльно-граничного, так і господарського характеру.

Болгарська делегація лише два рази відізналася в ході дискусії під час мирових переговорів: перший раз, —

коли постав українсько-австрійський конфлікт за справу виділення українського коронного краю в межах габсбурзької монархії, в окрему українську автономну провінцію, а другий, — у справі конкретного оформлення тексту берестейського договору. У першій ситуації болгарський прем'єр для легшого розв'язання українсько-австрійського конфлікту за Галичину хотів стати посередником між двома спірними сторонами, щоб у ввічливій формі допомогти українській стороні розв'язати цю проблему. Треба було сподіватися, що болгарська сторона була б обстоювала українське право на українську територію в межах Австро-Угорщини. Але спір був полагоджений без помічі болгарського посередництва; його було полагоджено компромісово, отже лише частково на користь України.

У другому випадку болгарська делегація (прем'єр Ф. Радославов) прямо домагалися від української сторони вставити в текст договору фразу про евентуальну спільну границю Української Держави з Болгарією (в гирлі р. Дунаю)⁴). Болгарія в цей час мала під своєю владою всю Добруджу до гирла Дунаю. Українська делегація претендувала в цей час на українські частини Бесарабії, тобто на півночі на Хотинський повіт (4.000 кв. км. 410,000) та південну: Білгородський та Ізмаїльський райони, що разом становили простір 13,000 кв. км. з 610,000 населення.

Румунія ж претендувала на всю територію Басарабії, 46,000 кв. км. з 2,440,000 населення, яка етнічно мала румунську відносну більшість, тобто 65—70%⁵).

Німеччина й Австро-Угорщина під час берестейських переговорів також вели мирові пересправи з румунським урядом у Букарешті, і для успішности букарештєнських пертракцій годилися на румунські домагання щодо Бесарабії, як цілості. А втім, з грудня 1917 р. на території

⁴) Кедрин-Рудницький: **Берестейський мир** — там же.

⁵) Rudnytzkuj St. Ukrainien Land und Volk p. 151, Wien 1916; Франко П. **Огляд території України** (після др. Ст. Рудницького) стор. 11-12, Відень, 1921; Кордуба М. **Територія і населення України** стор. 20, Відень, 1918, **Bassarabia** (Handbook prepared under the direction of the historical section of the Foreign Office) No., 51, London, 1920.

Бесарабії вже урядувала місцева молдавсько-румунська Крайова Рада (Сфатул Цірей), яка під впливом однокровоної сусідньої Румунії змагала до приєднання всієї Бесарабії до королівства Румунії.

З уваги на вищезгадані причини, домагання української делегації признати Україні Бесарабію було зумовлене великими політичними труднощами, хоч щоправда, Німеччина була згідна погодитися на українські претенсії до Бесарабії — навіть цілої, якби українська сторона погодилася надати Німеччині прав користування українськими вугільними і залізнорудними копалинами на 40 років.

Але, з уваги на те, що українська сторона цих економічних пропозицій Німеччини прийняти не захотіла, справа приналежности Бесарабії на мировій берестейській конференції була передвирішена*). Однак, справу українсько-румунських граничних спорів треба було Україні відкласти на пізніший час — для безпосередніх переговорів з румунським урядом. Ці переговори таки й відбулися — у вересні-жовтні 1918.

Так ось мрія болгарів діждатися спільної державної границі із східньо-європейським слов'янським світом, конкретно — з Україною, в Бересті не здійснилася.

Мавши досить клопоту за признання Німеччиною й Австро-Угорщиною Українській Державі Холмщини, віднятої від Польського Королівства та признання українцям (4,300,000 душ) широких автоматичних прав у східній Галичині й північній Буковині в окремо створеному для цього українському коронному краю під жезлом австрійського цісаря, українська делегація не могла утруднювати своє положення ще й проблемою Бесарабії, яку можна було пізніше розв'язати мирним шляхом.

Справа української Галичини чи й навіть Холмщини були кардинальними в українській ревізіоністичній політиці на західньому прикордонні; бесарабська ж проблема була меншої ваги, хоч українські державні чинники дуже добре розуміли справу доступу України до гирла Дунаю

*) Букарештенський договір з Румунією був підписаний 7 травня 1918 р.

— цієї важливої трансєвропейської водної магістралі для міжнародної торгівлі з усіма балканськими та центрально-європейськими державами, як: Австрія, Чехословаччина й Угорщина.

У Бересті Україні залежало найперше на тому, щоб добитися уміжнароднення української справи таким чином, щоб принаймні хоч частина світових потуг визнала самостійність України.

Берестейський договір 9 лютого 1918 р. дав Україні те, чого вона собі в більшості бажала. Це частково завдячується й болгарській делегації в Бересті, яка підтримувала українські домагання, проявивши з усіх делегацій Центральных Держав найбільшу доброзичливість до України.

3 березня 1918 року Центральні Держави (в тому й Болгарія) підписали в Бересті мировий договір з Советською Росією; в точці VI цього договору Росія погодилася визнати права на відокремлення від російської держави ось цих країн: Україна, Литва, Естонія та Курляндія й Лівонія.

Клявзуля про Україну точно звучала так:

„Росія зобов'язується негайно заключити мир з Українською Народною Республікою й визнати мирний договір між цією державою та державами четвертого союзу. Територія України якнайшвидше очищується від російських військ та російської червоної гвардії. Росія припиняє всяку агітацію чи пропаганду проти уряду і всяких установ Української Народньої Республіки...” (авторський переклад з російського тексту)⁶⁾.

Повний текст берестейського договору підписали з болгарської сторони уповноважений міністр Віні, А. Тошев, полк. П. Ганчев, Тсекр, Т. Анастасов.

З російської сторони підписали договір: Г. Я. Сокольников, Л. М. Карахань, Ю. В. Чічерін, Г. І. Петровський.

Договір був виготовлений у п'ятох мовах, в тому й по-болгарському.

⁶⁾ Мирный договоръ между Россіей съ одной стороны и Германіей, Австро-Венгіей съ другой, стор. 5-6, Москва, 1918.

Акт мирового договору Росії з Центральними Державами (отже з й Болгарією) важливий був для України ще й тому, що цим договором Росія зобов'язалася до своєї мілітарної евакуації України й інших вищеназваних територій, що їх зимою 1917/1918 рр. советські російські війська були зайняли. Цей договір для України важливий також і тому, що не лише перед Україною, а й перед іншими державами Росія зобов'язалася була відпустити Україну, тобто залишити її територію, підписати з нею сепаратний мир та нав'язати нормальне міждержавне взаємовідношення. Звичайно, що тут також є часткова заслуга Болгарії, яка спільно з іншими членами Центральних Держав приневолила Росію респектувати державність України нарівні з іншими державами Європи.

За дальший етап болгарсько-українських державних взаємовідносин слід уважати підготовку до обміну дипломатичними представництвами, як найвищої стадії та завершеної міжнародньо-правної форми державних зносин.

Ще поки прийшло до виміни посольських і консульських представництв між обома державами, — 15 липня відбувся в Відні обмін ратифікаційними грамотами берестейського договору між Болгарією й Україною. Українську грамоту з підписом гетьмана П. Скоропадського передав болгарському заступникові посла Миколі Джебарову посол України В. Липинський, а болгарську грамоту з підписом царя Фердинанда передав українському послові у Відні цей самий болгарський радник посольства, в ролі шарже д'афер, М. Джебаров.

Приспішений обмін ратифікаційними нотами між Болгарією й Україною викликав собою певного роду малий конфлікт між Софією й Віднем; це скоїлося через те, що Болгарія перша потвердила правосильність берестейського договору, і таким чином, так би мовити, злегковажила домагання австрійського уряду (графа Буріяна) від 12 червня 1918 р. до німецького, болгарського й турецького урядів, щоб вони відложили ратифікацію цього договору, бо Австрія під тиском польської сторони не може ратифікувати берестейського договору тому, що, згідно

з цим договором, Австро-Угорщина визнала права України на українську територію Холмщини, як бувшу державну частину Польського Королівства, та підписала тайний договір з Україною, яким зобов'язалася виділити українську частину в окремий коронний український край, який поляки вважали за „історично польський”.

Однак після обміну телеграмами між урядами болгарським і австрійським 17 липня 1918 р. та 1 серпня 1918 р. й після обміну берестейських грамот між українським послом і німецьким шарже д'афер принцом Штолберг-Вернігероде 24 липня 1918 р. та українським радником посольства у Відні князем Ів. Ст. Токаржевським-Карашевичем і турецьким послом, бувшим Великим Везиром Гусейн-Гільмі Пашею, в турецькій амбасаді 22 серпня 1918 р. закінчилося австрійсько-болгарське непорозуміння⁷⁾.

⁷⁾ Дорошенко Д., Історія України т. II, стор. 136-138.
(Далі буде)

—о—

Маріян Юрковський

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ПОЛЬЩІ*)

„Влітку 1958 року до Кортова, під Ольштином, зіхалося 17 студентів: польоністів, русистів та славистів, щоб над мазурським озером повчитися української мови. Такий був початок!” — написалося якомсь мені в „Українському Календарі-Альманасі” за 1960-ий рік.

Сьогодні вже минає майже 12 літ від того „початку”, тоб-то від відкриття катедри української Філології Варшавського Університету (жовтень 1953 року). Десять літ — це річниця, в яку варто підбити деякі підсумки. Українська катедра вже впряє дає випусників. Чимало з них зараз працює в україністичних установах: в Польській Академії Наук, в Варшавському Університеті, в Українському Суспільно-Культурному Товаристві в Польщі (УСКТ), в українському шкільництві, тощо.

УКРАЇНСТИЧНІ УСТАНОВИ В ПОЛЬЩІ

1. КАТЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

Заснована в жовтні 1953 року. Керівник-проф. Перемислав ЗВО-

*) Передрук з „Українського Календаря”, Варшава 1964, стор. 57-60. Вид. Укр. Суспільно-Культурного Т-ва в Польщі. Спrowаджений до ЗДА заходами о. Дм. Блажевського, подав до преси д-р Т. Олесіюк.

ЛІНСЬКИЙ, польський україніст і славіст. В катедрі працюють: літературознавці — Ф. НЕУВАЖНИЙ, О. ЛАПСЬКИЙ, К. ОЛЕЩУК і мовознавці: Т. ГОЛИНСЬКА-БАРАНОВА та М. БАЛІЙ. Співпрацюють з катедрою А. СЕРЕДНИЦЬКИЙ та М. ЮРКОВСЬКИЙ.

На українстиці читали лекції й радянські викладачі: мовознавці — проф. Ф. СМАГЛЕНКО (з Одеси), проф. Ф. МЕЛВЕДЕВ (з Харкова) та літературознавець проф. І. БАЛАКА (також з Харкова).

З катедрою співпрацює проф. М. ЯКУБЕЦ з Вроцлавського Університету. Варшавська українстика має книгозбірню. Вона налічує біля 3,000 примірників. Тепер (впродовж 1963-64) в катедрі виготовляються такі дисертації: габілітаційна (на звання доцента) д-ра Ф. НЕУВАЖНОГО на тему українського модернізму та праці О. ЛАПСЬКОГО і К. ОЛЕЩУКА про Т. Шевченка, Т. ГОЛИНСЬКОЇ-БАРАНОВОЇ — „Український Народний Календар”. Проф. П. ЗВОЛІНСЬКИЙ видає — „Нарис української мови” та виготовляє книжку — „Фонологічний розвиток української мови”. Під його наглядом складається — „Українсько-польський словник” (80-100,000 слів). Перший, невеличкий вийшов у 1957 році. В минулому (1963) році М. ЯКУБЕЦ та Т. ГОЛИНСЬКА-БАРАНОВА опублікували книжку — „Українська Література-Хрестоматія” (Читанка).

Поруч з щоденною педагогічно-науковою працею, катедра особливо готується до зустрічі 150-их роковин з дня народження Тараса Шевченка. Разом з Польською Академією Наук, катедра організує в 1964 році спеціальне шевченківське наукове засідання в Варшаві.

Студенти українстики живуть дружно, дістають стипендії, одноразові грошові допомоги, забезпечені гуртожитком, щороку виїждять на спеціальні „мовні курси”, також на Україну. В УРСР відбувають наукові стажі також асистенти катедри.

Як бачимо, досягнення — хоч невеликі — але є!

Адреса: Uniwersytet Warszawski, Katedra Filologii Ukraińskiej. Warszawa, Krakowskie Przedmieście, No. 26/28.

2. ЗАКЛАД СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА ПОЛЬСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК.

Охоплює він дві українознавчі установи: Відділ української Філології у Варшаві та його філію в Кракові і Відділ Східнослов'янських Літератур (у тому числі української). Відділи засновані в 1955 р., спочатку при Польсько-Радянському Інституті, пізніше (з 1957 року) — в Польській Академії Наук (ПАН). Керівником Закладу Слов'янознавства є польський славіст і україніст (лемкознавець) проф. З. ШТІБЕР, керівником відділу української філології — проф. П. ЗВОЛІНСЬКИЙ та відділу східнослов'янських літератур проф. С. ФІШМАН. Українським літературознавством в Закладі керує проф. М. ЯКУБЕЦ. У відділах працюють мовознавці — Я. РІГЕР, М. ЮРКОВСЬКИЙ (у Варшаві) та А. ВАНДАС, В. ВІТКОВСЬКИЙ, Т. СТАНЕК (у Кракові), а

також літературознавець — Є. ВИШНЕВСЬКА-АНЧЕВСЬКА (у Варшаві).

В Закладі опрацьовуються: монографія річок водозбору Вісли (для пізнішого порівняння їх з річками України), повне видання української „Острозької Біблії з XVI ст., повний реєстр українізмів у польській мові та багато інших дрібних праць, як студії над творами М. Коцюбинського, Лесі Українки, Т. Шевченка, Ів. Франка. Повне видання з коментарями словника П а м в и Б е р и н д и з 1627 року. Тут пишуться дисертації: „Назви річок водозбору ріки Сан”, „Українська географічна термінологія”, „Графіка і орфографія лексикону Памви Беринди”, „Студії над Острозькою Біблією”.

Орган Закладу Словянознавства ПАН-квартирник „Славія Орієнталія”, постійно друкує україністичні матеріали. На 1964 рік передбачений спеціальний Шевченківський випуск цього часопису.

Керівник Закладу, проф. З. ШТІБЕР, який видрукував понад 30 книжок і статтів з царини українського мовознавства (між іншим „Топографічні назви Лемківщини”), кінчає зараз велику монографію (вже вийшло сім зошитів) та приготує „Порівняльну граматику слов'янських мов”, де багато місця займає і українська мова. Працю про Т. Шевченка пише проф. М. ЯКУБЕЦ.

В книгозбірні Закладу мається понад 3,000 книжок переважно українознавчих та славістичних.

Адреса: Zakład Słowianoznawstwa Polskiej Akademiji Nauk, Pracownia Filologii Ukrainskiej. Warszawa, Pałac Kultury i Nauki, pokój 19—13.

Окрім цих суто україністичних установ у Польщі є чимало закладів, у яких, між іншим, опрацьовуються українські теми. Почнемо з університетів. У Познанському університеті працює проф. В. КУРАШКЕВИЧ, автор багатьох розвідок з української мови („Галицько-Волинські грамоти”, „Українські говірки Дратова”, „Східнослов'янська діалектологія” та кілька статтів про українські говірки Підляшшя, Холмщини та Лемківщини).

В Лодзькому університеті працюють україністи: проф. ГРАБЕЦЬ, автор книжок про українізми в польській мові XVI і XVIII ст. ст., про географічні назви Гуцульщини, співавтор українсько-польського словника — та проф. К. ДЕЙНА, автор багатьох розвідок про західньо-українські, особливо тернопільські, говори.

В Кракові діє ще найвидатніший польський славіст — проф. Т. ЛЕР-СПЛАВІНСЬКИЙ, автор багатьох українознавчих праць. Спеціалізуються тут в українському мовознавстві: В. ВІТКІВСЬКИЙ, А. ВАНДАС та Т. СТАНЕК. Вони переважно займаються історичною граматику української мови та польсько-українськими мовними взаємозв'язками. Треба згадати, що в Кракові працював до кінця свого життя один з найвидатніших польських славістів-україністів — проф. Я.

ЯНІВ, який виховав багато поколінь польських мовознавців.

Новим україністичним осередком стає університет ім. М. К. СКЛОДОВСЬКОЇ в Любліні. Там працює молодий славіст, полоніст і україніст — М. ЛЕСІВ, автор біля 30 розвідок про українську мову. Крім цього в Любліні виготовляється зараз „Атлас говорів Люблинщини” (керівник проф. СМОЧИНСЬКИЙ), який охоплює також українські говори в межах Люблинського Воевідства. В Любліні також постійно працює проф. Р. РАЙНФУСС, польський етнограф-лемкознавець.

Якщо ми вже згадали за лемків, то треба сказати, що ця тема особливо цікавить польських вчених. Крім згаданих розвідок проф. РАЙНФУССА і ШТІБЕРА, можна тут назвати праці проф. Б. МОРОНЯ з Гданська про лемків, які тепер живуть в Ольштинщині; А. КВІЛЕЦЬКОГО з Познаня — про лемків на ЗЕЛЕНОГІРЩИНІ. Опрацьовується також велика бібліографія про етнографію та географію Карпат (у тому числі Лемківщини, Бойківщини та Гуцульщини).

Треба тут згадати ще й Вроцлавський університет, в якому працює україніст-літературознавець — проф. М. ЯКУБЕЦЬ. Як що до цього додати вчительську студію в Щеціні, середні українські школи в Польщі: (Бартошин, Лігниця, Перемишль) і українознавчу працю Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) то можна буде сказати, що стільки українознавчих установ ніколи ще в Польщі не було!...

Ми не можемо тут перерахувати всіх праць польських українознавців. Не було ще згадки про „українські” праці істориків, географів, економістів, культурних діячів, про переклади з української літератури (клясичної та сучасної), про особисті контакти польських вчених (старих і молодих) з українськими колегами, про українсько-польський обмін книжками, про нашу співпрацю взагалі.

Вже з поданого короткого огляду видно, що україністика в Польщі, хоч ще й молода, може похвалитися деякими успіхами; вона розвивається. Мірою її зростання може бути біля 500 статей, книжок, нарисів та рецензій на українознавчі теми з різних галузей науки.

Особливо „українським” в Польщі має бути 1964-ий рік, у зв'язку з 150-тою річницею з дня народження Тараса Шевченка. Підготовляється кілька наукових засідань, багато рефератів, статей, книжок про Великого Кобзаря, про його значення для української та світової літератури, про його зв'язки з Польщею і поляками. Це буде свято польської україністики.

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В УКРАЇНСЬКОМУ КАЛЕНДАРІ, Варшава, 1964, Вид. Українського Суспільно-Культурного Товариства в Польщі (УСКТ).

(Докінчення на обкладинці).

ПОКАЗНИК:

1. Проф. МАРІЯН ЯКУБЕЦІ — Про Шевченкову поезію, стор. 98-102.
2. ЄЖИ ЄНДЖЕЄВИЧ — Тарас Шевченко, стор. 104-106.
3. СТАНІСЛАВ СТРУМІФ-ВОЙТКЕВИЧ — „Брати недолі і боротьби” (Уривок з роману „Сераковський”).
4. СТЕФАН КОЗАКЕВИЧ, заступник професора історії Варшавського Університету, куратор галерії мистецтва Польського Національного Музею в Варшаві. — „Шевченко, як маляр і польське мистецтво”, стор. 113-119.
„Збереглися також два рисунки Т. Шевченка, які знаходяться тепер в скарбниці в Музеї у Варшаві. Їх наявність в збірці Крашевського свідчить про зацікавлення цього видатного знавця мистецтва рисунковою творчістю великого українця. Здається мені, що твори ці мало ще відомі широким верствам укр. суспільства. Ці рисунки „В киргизькій юрті” (сепія, гуаш, пензель) і „Над берегом Каспійського моря” (акварель, і гуаш) напевно були виконані під час примусового перебування Т. Шевченка в Новопетровській Фортеці”.
5. Г. ЛОКОШЕНКО — Тарас Шевченко і музика, стор. 116-118.
6. КОСТЬ КУЗИК — Образ Тараса Шевченка в літературі, стор. 119-121.
7. СТЕПАН КОЗАК — Популяризатор творів Т. Шевченка (Павлин Свенціцький), стор. 122-124.
8. КОСТЬ КУЗИК — Натхенник мистців, стор. 125-128.
9. СТЕПАН ДИМЧУК — Шевченко на екрані, стор. 130-131.
10. К. КУЗИК — Друг Кобзаря (Едвард Желіговський), стор. 131-132.

ВІД ВИДАВНИЦТВА „Н. Л.”

Через незалежні від нас причини це число виходить з опізненням та в зменшеному форматі. Про причини Шан. Передплатники будуть повідомлені листовно.

